

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v053.2024.2>**Бабич Ірина Григорівна,**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0002-9874-7297

СУЧАСНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНЦІЇ ДЕЛІКТНОГО ТА ДОГОВІРНОГО ПОЗОВУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Постановка проблеми. Питання конкуренції позовів досліджується багатьма вченими-цивілістами, але все ж активно виникають дискусійні питання. Відповідно в статті розглядаються найбільш часто виникаючі питання конкуренції: реституція, віндикація, делікти та кондикція.

Стан дослідження теми. Слід зазначити, що актуальність конкуренції позовів виникає із часів Стародавнього Риму. Хоча в самому римському праві конкуренцію позовів ще не визнавали. На сучасному етапі різні аспекти конкуренції позову досліджували А.О. Кабалкіна, В.П. Мозолін, О.О. Кот, які розглядали конкуренцію вимог, способи захисту, конкуренцію позовів.

Мета статті. Метою статті є дослідження різних аспектів захисту цивільних прав за допомогою позовів, а також можливість вибору для учасників цивільного права того чи іншого виду позовів.

Виклад основного матеріалу. У цивільному праві поняття «конкуренція» вказує на можливість одночасного застосування кількох правових норм або інститутів до розв'язування одного за суттю правового питання. Конкуренція може виникати між різними типами позовів, зокрема між деліктним та договірним позовом.

Деліктний позов базується на порушенні права поведінки, що веде до завдання шкоди іншій особі. Суть деліктного позову полягає у відшкодуванні завданої шкоди, що може включати матеріальний збиток, моральну шкоду, втрату доходу тощо. Наприклад, якщо одна особа нанесла шкоду іншій, порушивши цим закон, остання може подати деліктний позов на відшкодування збитків.

Договірний позов ґрунтується на договорі, який укладений між сторонами. У разі порушення умов договору одна із сторін може подати позов на його виконання або розірвання, а також вимагати компенсації шкоди внаслідок порушення договірних зобов'язань.

Коли є порушення права у потерпілого є різні способи захисту, є вибір способів захисту. Напри-

клад, у покупця є можливість вимагати повернути сплачену вартість покупки, замінити річ на іншу та інші можливості. При розгляді даної конкуренції обов'язково потребує уваги врахування категорії «інтерес» при порушеннях чи завданні збитків. Тобто у потерпілого є не тільки порушене право, але є також певний інтерес, який потребує задоволення. Таким чином порушення права викликає не однозначну послідовну реакцію з боку законодавця, а може викликати необхідність альтернативного засобу захисту. І тут виникає питання, наскільки законом надається свобода для вибору способів захисту свого права та інтересу, чи має вона бути обмежена і в яких випадках. Чи можна обрати в рамках одного відповідача різні способи захисту щодо одного інтересу? Можна тільки зазначити, що саме для захисту права необхідно однозначно захищати інтерес, а не право.

У римському праві, як зазначав Гай, із ненависті до крадіїв, вони вибачали помилку позивача та не відмовляли у захисті тільки через те, що була неправильно обрана кваліфікація позову. Головне, щоб не порушувалась добросовісність особи.

На сучасному етапі, треба зазначити, суд не відмовляє у захисті через те, що не правильно було обрано позов. Суд самостійно підймає питання про те, щоб правильно кваліфікувати позов.

Конкуренція деліктного та договірного зобов'язання може виникнути в ситуаціях, коли одні й ті самі дії завдають шкоди іншій особі як унаслідок порушення договірних зобов'язань, так і через порушення правил поведінки загалом. Наприклад, якщо особа вчинила дії, які спричинили шкоду іншій особі, і при цьому ці дії були вчинені в межах договору, то потерпілий може мати право вибору між поданням деліктного позову на відшкодування збитків або договірного позову на вимогу виконання договірних зобов'язань та компенсації збитків.

Право вибору позову може бути обмежене законодавством або визначатися умовами дого-

вору. Також важливо розуміти, що в різних випадках докази і обставини, необхідні для задоволення деліктного та договірною позову, можуть відрізнятися.

Загалом, конкуренція між деліктними та договірними позовами може створити правові складності, тому що потерпілому необхідно аналізувати проблему та позиції, щоб позов відповідав його інтересам якнайкраще.

У сфері цивільного права питання про взаємозв'язок між деліктним (цивільно-правовим порушенням) та договірними (заснованим на угоді) умовами має велике значення. Визначення моменту, коли можна вибирати між цими умовами, а також їх конкуренція пов'язані із численними аспектами для регулювання відносин між сторонами.

У разі порушення суб'єктивного права особа вільна у виборі способу захисту, за умови, що обраний нею захід відповідає критеріям належності та ефективності. В основу цього висновку покладений властивий цивільному праву принцип диспозитивності, як основоположної характеристики методу цивільно-правового регулювання [1, с. 241].

У римському праві розрізняли вибір способів захисту: самозахист та судовий захист.

На сучасному етапі розрізняють спірний і безспірний порядок примусового здійснення суб'єктивного права. Але в той же час, судовий може бути спірний, та самостійний може бути безспірний.

Розділяють також добровільний та примусовий форму захисту, відповідно- позовна та непозовна. Найбільш поширена класифікація це: юрисдикційна та неюрисдикційна. Неюрисдикційною можна вважати тільки таку форму захисту, коли захищаються самі собою, права якої порушені, без звернення до інших осіб за допомогою.

В залежності від суб'єкта, який здійснює захист розділяють на загальну(судову) та спеціальну.

У римському праві передбачалися:

1. Самозахист (самостійний захист, свавілля, а також за законом Таліона (lex talionis).
2. Судовий (основний спосіб захисту).
3. Адміністративний захист (за допомогою претора шляхом видачі інтердикта, реституція або відновленню у положенні).

Самозахист представляв собою застосування сили проти правопорушника. Існував принцип «силу силою відбивати дозволено, тому що це відповідає природі» (vim vi repellere licet – naturae compositur) Ульпіан, D., 43.16.1.27

У перші часи римське право визнавало закон Талеона (Таблиця 8.2). Пізніше від нього відмовилися, обмежувалася помста, дозволявся лише самозахист, але не з метою помсти. Після закінчення посягання на приватні права (Павло, «Коментар до Сабіну, D., 9.2.45.4).

Особливим способом захисту було свавілля (самоправство) (usurpation jurisdictionis), під яким римське право розуміло як різні дії кредитора по самостійному відновленню його порушених прав. Були наступні види самоправства: накладання руки (manus injecto), яке надавало кредитору владу над боржником; захоплення застави (pignaris capio), який спрямований на захоплення силою якого небуть речі із майна боржника; заперечення нового будівництва (oprens novi nuntatio). У пізньому римському праві такі способи вже не застосовували.

В римському праві основним способом захисту було подання позову (actio). Існувала наступна класифікація позовів. В залежності від особи-порушника (власник чи ні) поділялися на речові (action in rem) та зобов'язальні (action in personam).

Поділялися також на позови цивільні (actiones civiles), засновані на квіритському праві, а також (actiones honorariae) засновані на праві магістрата. Існували і інші класифікації: позови про шукану річ (actiones rei persecutoriae), штрафні позови (actiones poenales), змішані (actiones mixtae), строкові (temporales), довічні (actiones perpetuae) позови.

Обмеження у виборі позову порушує принцип рівності. Проаналізувавши поняття aequitas (умовно – справедливість) дослідники римського права зазначають, що aequitas визначала принцип рівності усіх перед законом у розумінні рівномірної оцінки законодавцем посягань та інтересів кожного члена суспільства за одним і тим самим масштабом загального блага.

Розглядаючи конкуренцію позовів більш доцільним, здається, звертати увагу не на конкуренцію саме позовів, а більш ефективним буде розгляд конкретних норм, коли виникає питання, яку саме норму слід застосовувати.

Можна застосовувати кондикційний позов, деліктний позов, віндикаційний позов, або як у англійському праві – disgorgment of profits – вилучення неправомірних доходів.

Наприклад, перевезення: існує скорочений строк позовної давності в 1 рік за договірним позовом та 3 роки за деліктом. Або позов, щодо якості роботи також скорочений у 1 рік. Більш

складною є ситуація при розгляді завдання шкоди неякісним товаром, в результаті якого було завдано шкоду майну власника. При зверненні за договірним правом, у разі невиконання договору (тобто неякісне надання) шкода відшкодовується незалежно від вини, а у деліктних відносинах відшкодовується з урахуванням вини особи, що завдала шкоду, а також винної чи невинної поведінки самого потерпілого.

В даному випадку, доцільним здається надати пріоритет договірним відносинам, як таким, що мають перевагу як спеціальні норми. Сторони самостійно для себе встановили правила поведінки та мають керуватись ними, у власних межах, за власними умовами, враховуючі принцип справедливості.

Інший випадок, коли завдається шкода у випадку виконання договору (наприклад, вчитель пошкодив майно, коли перебував у квартирі учня, або було пошкоджене автомобіль, коли автомобіль заправляли). Виникає спірне питання, чи слід тут відносити цю ситуацію до договірних чи до деліктних відносин.

У потерпілої сторони є право вибору між поданням деліктного та договірного позовів. Однак інші певні обмеження та умови, за якими ця конкуренція може статися. Однією з ключових умов є неможливість вибору обох позовів одночасно за й тією підтримкою, після чого це призвело до подвійної компенсації.

Деліктний позов обґрунтовується на порушенні права або створенні незаконних обставин, що призвели до запобіжних збитків потерпілої сторони. При цьому, існує юридичний обов'язок компенсувати завдану шкоду незалежно від наявності попередньої угоди між сторонами.

Договірний позов базується на виконанні або невиконанні умов договору між сторонами. Якщо одна зі сторін порушує своє зобов'язання згідно з умовами договору, інша сторона може звернутися до суду з вимогою вимагати виконання зобов'язання або компенсації збитків.

Розглянемо декілька прикладів. У відносинах купівлі-продажу, покупець постраждав від придбаного товару. Очевидно, що незважаючи на договір, тут є делікт, який встановлений законом, тому пріоритет надається деліктному позову.

Але можливі ситуації, коли завдання шкоди пов'язане із виною потерпілого. Тоді в нього виникає можливість вибору, і він може обрати договірний позов. Наприклад, у метро несуть відповідальність за шкоду здоров'ю у зв'язку із небезпекою, і позовна давність встановлена

в 3 роки) Судова практика все ж таки виходить з того, що це є договірною відповідальністю.

Іноді позивачу вигідніше обрати деліктну відповідальність. Але, по-перше, не завжди, по-друге законом встановлені певні обмеження. (Наприклад, договірною відповідальністю можна застосувати тільки якщо ця особа є підприємцем).

Завдання шкоди здоров'ю передбачає можливість подати і деліктний і договірний позов. Виникає питання, чи є обов'язковим подавати саме деліктний позов, так як законом у будь-якому випадку передбачається відшкодування). Але іноді договором передбачена більша відповідальність. Виходячи із викладеного, якщо встановлені договірні відносини законодавець пріоритет надає договірним позовам. Якщо ж не має договірних відносин, то деліктна відповідальність (тобто споживач може подати позов, якщо дефект проданого товару причинив шкоду особі). Виникають додаткові зобов'язання у випадку завдання шкоди, завданої третьою особою (в медичних послугах, завдання шкоди підрозділом, або співробітником). В даному випадку потрібно подивитись на зв'язок із наслідками як підстава відповідальності у статуті підприємства, а також встановити, чи взагалі можливо застосувати договірне право. Тісно пов'язане із цим питання, чи є делікт у держави? Наприклад, у договорі найму наймач порушив правила безпеки, не надав належних умов праві. Історично саме через нещасні випадки на виробництві і був розроблений такий деліктний позов до держави.

Тут можна поставити питання, чому людині чітко не вказано, який саме позов слід подавати. Чому між організаціями така визначеність існує. Якщо є майнова вигода то це є кондикційний позов, а якщо не має, то слід подавати деліктний. Коли наявна майнова вигода необхідно дати можливість вибору кондикційного чи деліктного позову. Тому, що при завданні шкоди людині мають місце деліктні відносини. Навіть, якщо є збагачення з іншого боку, але все одно є делікт – завдання шкоди. А кондикція виникає внаслідок інших випадків, де не було завдання шкоди (хоча особа, можливо, збідніла, або щось втратила).

Тут варто звернути увагу, що принцип повного відшкодування заважає розмежовувати ці інститути. Можливо застосовувати наступні: на скільки збагатився порушник, та чи була вина, чи навіть – умисел. І знов не зрозуміло чи договірний позов подавати, чи деліктний.

«Якщо майно перебуває у володільця – набувача майна без достатньої правової підстави,

власник захищає своє право власності шляхом подання кондикційного позову про витребування майна на підставі статті 1212 ЦК України. Таким чином не можна жорстко вимагати вибору позову. Тому, виходячи із принципу справедливості слід надати можливість обирати позов.

Розглядаючи практику розв'язання спорів цього інституту конкуренції кондикції і делікту Вищий господарський суд України в постанові від 15.06.2006 р. у справі № 44/174-05 підтримав рішення судів першої та апеляційної інстанції про стягнення з правопорушника позадоговірних збитків. ані ст. 22 ЦК України, ані ст. ст. 224- 225 ГК України не встановлюють виключного правового зв'язку поняття «збитки» із зобов'язаннями, підставою виникнення яких є правочин. Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що чинне законодавство хоча однозначно і не надає, проте й прямо не забороняє потерпілій стороні вимагати стягнення збитків у вигляді упущеної вигоди (неодержаного прибутку) в деліктних правовідносинах [2].

Тобто, навіть якщо не було укладено правочину між сторонами, не було тобто прямої майнової шкоди, був все ж – таки порушений майновий інтерес. Шкода включає в себе майнові реальні збитки і упущену вигоду. Тому неотримання стороною вигоди від договору (який не змогли укласти через відповідача) підлягає відшкодуванню.

Висновки. Правовими наслідками конкуренції між деліктними та договірними позовами можуть бути можливість вибору позову, потерпіла сторона має право обрати, який позов подати до суду – деліктний або договірний, залежно від конкретних обставин справи. Потерпілий має право на компенсацію, вибір позову не повинен обмежувати право потерпілої сторони на отримання належної компенсації за завдані збитки. Законодавство постійно спрямоване на створення механізмів для уникнення подвійної компенсації, якщо обидва типи позовів базуються на тій же самій події. Саме суд має визначити наявність правопорушення та відповідальність у разі порушення інтересів суб'єктів права. Суд має розрахувати компенсацію у випадку застосування деліктного позову, а у разі застосування договірного позову врахувати умови договору.

Конкуренція деліктного та договірного права є елементом цивільного права, який дозволяє потерпілій стороні вибрати найефективніший шлях захисту свого права та отримати компенсацію за завдані збитки. Однак ця конкуренція підлягає правовим обмеженням та умовам для запобігання неправомірній подвійній компенсації та забезпечення справедливості розгляду справи судом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія / О.О. Кот. К.: Алерта, 2017. 494 с.
2. Деліктні збитки: стягнути не можна відмовити. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/analytics/21739_delikt-zbitki-styagnuti-ne-mozhna-vidmoviti

Бабич Ірина Григорівна

Сучасні аспекти конкуренції деліктного та договірного позову в цивільному праві

Відповідно питань конкуренції позову, ефективності захисту цивільних відносин, роли правового регулювання з боку держави у сучасному цивільному праві виникає багато дискусій. В статті було розглянуто проблемні питання еволюції конкуренції позовів, захисту цивільних прав, можливість вибору для учасників цивільного права того чи іншого виду позовів.

У цивільному праві поняття «конкуренція» вказує на можливість одночасного застосування кількох правових норм або інститутів до розв'язування одного за суттю правового питання. Конкуренція може виникати між різними типами позовів, зокрема між деліктним та договірним позовом.

У разі виникнення збитків у сторони цивільного обігу потребують захисту свого «інтересу». Такий захист може виражатись у компенсації збитків або виконанні інших умов договору. Тобто у потерпілого є не тільки порушене право, але є також певний інтерес, який потребує задоволення. Таким чином порушення права викликає не однозначну послідовну реакцію з боку законодавця, а може викликати необхідність альтернативного засобу захисту. І тут виникає питання, на скільки законом надається свобода для вибору способів захисту свого права та інтересу, чи має вона бути обмежена і в яких випадках. Чи можна обрати в рамках одного відповідача різні способи захисту щодо одного інтересу?

Незважаючи на дискусійність питання свободи вибору позову для захисту свого права потрібно зазначити, що у разі спору суд не відмовляє у захисті через те, що правильно було обрано позов. Суд самостійно підіймає питання про те, щоб правильно кваліфікувати позов.

У сфері цивільного права питання про взаємозв'язок між деліктним (цивільно-правовим порушенням) та договірними (заснованим на угоді) умовами має велике значення. Визначення моменту, коли можна вибрати між

цими умовами, а також їх конкуренція пов'язані із численними аспектами для регулювання відносин між сторонами.

Розглядаючи конкуренцію позовів більш доцільним, здається, звертати увагу не на конкуренцію саме позовів, а більш ефективним буде розгляд конкретних норм, коли виникає питання, яку саме норму слід застосовувати.

Ключові слова: конкуренція позовів, деліктний позов, договірний позов.

Babich Irina

Contemporary aspects of competition of tort and contractual claim in civil law

Accordingly, there are many discussions on the issues of competition of lawsuits, the effectiveness of the protection of civil relations, the role of legal regulation by the state in modern civil law. The article considered the problematic issues of the evolution of competition of claims, the protection of civil rights, the possibility of choosing one or another type of lawsuit for civil law participants.

In civil law, the concept of «competition» indicates the possibility of simultaneous application of several legal norms or institutions to resolve one essentially legal issue. Competition may arise between different types of claims, particularly between tort and contract claims.

In the event of losses, the parties to the civil law need to protect their «interest». Such protection may be expressed in compensation for damages or fulfillment of other terms of the contract. That is, the victim has not only a violated right, but also has a certain interest that needs to be satisfied. In this way, the violation of the right does not cause an unequivocal consistent reaction from the legislator, but may cause the need for an alternative means of protection. And here the question arises, to what extent the law provides freedom to choose ways to protect one's right and interest, whether it should be limited and in what cases. Is it possible to choose different methods of protection for one interest within the framework of one defendant?

Despite the debatable issue of the freedom to choose a claim to protect one's right, it should be noted that in the event of a dispute, the court does not refuse protection because the claim was chosen incorrectly. The court independently raises the question of how to qualify the claim properly.

Key words: competition of claims, tort claim, contractual claim.